

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE DINDARLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

Ayşe ŞENTEPE* ve Metin GÜVEN**

Öz

Bu çalışmanın amacı kişilik özellikleri ile dindarlık ve dinsel eğilim arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmanın örneklemini Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde (181 öğrenci) ve Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde (213 öğrenci) lisans öğrenimini görmekte olan toplam 394 öğrenci oluşturmaktadır. Anket, katılımcılara 2013 bahar döneminde, sınıflarında uygulanmıştır. Bu çalışmada kişilik özelliklerini ölçmek için Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin kısa versiyonu (NEO-FFI), dindarlığı ölçmek için ise Dindarlık Ölçeği ve Dinsel Eğilim Ölçeği uygulanmıştır. Bulguların analizinde t-test ve pearson korelasyon katsayılarından faydalanılmıştır. Araştırmanın bulguları, kişilik özelliklerinin bazı boyutları ile dindarlık ve dinsel eğilim arasında anlamlı ilişkiler göstermektedir. Dindarlık ile kişiliğin uyumluluk ve sorumluluk boyutu arasında pozitif ilişki çikarken, dindarlık ile açıklık boyutu arasında anlamlı bir ilişki elde edilmemiştir.

Anahtar kelimeler: Kişilik Özellikleri, Beş Faktör Modeli, Dindarlık, Dinsel Eğilim

An Empirical Study About the Relationship Between Personality Traits and Religiosity

Abstract

The present study aims to investigate the relationship among personality traits, religiosity and religious orientation. The sample of the study consists of 394 undergraduate students from Sakarya University Theology Faculty (181 students) and Kilis 7 Aralık University Theology Faculty (213 students). The scales were applied to the sample during the spring semester 2013. In this research, personality traits were measured by the NEO-Five Factor Inventory (NEO-FFI) and religiosity was measured by Religiosity Scale and Religious Orientation Scale. t-test and Pearson Correlation were used for data analysis. The findings of the study indicate significant relationships among personality traits, religiosity and religious orientation. Religiosity and religious orientation has positive correlation with agreeableness and conscientiousness where as there is no relation with openness.

Key Words: Personality Traits, Big Five Model, Religiosity, Religious Orientation

Giriş

Modern psikolojide kişilik, kapsamı en geniş kavramlardan biri olarak ele alınmakta ve her kurama göre farklı bir tanımı yapılmaktadır. Bu yüzden psikologların üzerinde aynı fikirde olduğu tek bir kişilik tanımı yoktur. (Burger, 2006: 204). En genel anlamıyla Cüceloğlu (1999: 404), kişiliği, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi şeklinde tanımlamaktadır. Kalıtsal özellikler ve çevrenin ortak ürünü olarak kabul edilen kişiliğin önemli özelliklerinden biri

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Bilim Dalı, (asentepe@sakarya.edu.tr).

** Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi, (metinguven@kilis.edu.tr).

ayırt edici olmasıdır. Ayırt edicilikle anlatılmak istenen, bireyi diğer bireylerden farklı kılan özelliklerdir. Bireyleri birbirinden ayırt edici özellikler açısından bakıldığında, sayısız özellik görmek mümkündür (McCrae ve Costa, 2003). Psikolojide kişiliğe, özellikler (*personality traits*) açısından yaklaşan ve bireyin davranışlarını yönlendiren temel özellikleri belirleyip tasvir etmeye çalışan yaklaşıma *treyt yaklaşımı* adı verilmektedir (Mehmedoğlu, 2004: 4-5). *Treyt*, kişiden kişiye nispeten kalıcı ve tutarlı bir biçimde farklılık gösteren her türlü özelliktir. Kişilik özellikleri (*treyt*) kuramı alanında çalışan psikologlar, anlamlı bir kişilik betimlemesi sağlayacak temel özellikleri belirlemeye ve bu özellikleri ölçme yollarını bulmaya çalışırlar. Temel *treytlerin* (kişilik özelliklerinin) belirlenmesinde genelde faktör analizi kullanılır. Faktör analizi, çok sayıda ölçüyü daha küçük sayıda bağımsız boyuta indirgermede kullanılan karmaşık bir istatistiksel tekniktir. Bu yöntemle, Raymond Cattell, otuz yıl boyunca anketlerden, kişilik testlerinden ve gözlemlerden veri toplayarak, kişiliğin altında yatan temel özellikler (*treytler*) olduğuna inandığı 16 faktör bulmuştur (Atkinson ve diğ., 1995: 531-532). Yıllardır biriken veri üzerine yapılan faktör analizleri, tüm ölçüklerin kökeninde beş temel kişilik değişkeni olduğunu göstermektedir. Bu iddia *Büyük Beşli* (*Big Five*) ya da *Kişiliğin Beş Genel Faktörü* adı ile anılmaktadır. Bu değişkenler nominal olarak ele alınmazlar ve bir süreklilik içerirler. Kişiler bu süreklilik içinde değişik noktalarda yer alabilirler (Erten, 2000: 27). Birçok çalışma sonucunda elde edilen bu beş temel kişilik özellikleri şöyledir: *Neurotiklik/Duygusal Dengesizlik* (Neuroticism), *Dışadönüklük* (Extraversion), *Açıklık/Deneyime Açıklık* (Openness to Experience), *Uyumluluk* (Agreeableness) ve *Sorumluluk* (Conscientiousness).

Beş Faktör Kişilik Modeli, farklı ülkelerde ve farklı dil grupları üzerinde yayınlanan çalışmalarla desteklenen bir model olmuştur (Somer ve diğ., 2002: 21). Araştırmalar, modeldeki özelliklerin yaşam boyu nispeten değişmez olduğunu, insanların hem kendilerini algılama hem de başkalarını tarif etme tarzlarına uygun düştüğünü göstermektedir (Saroglou, 2000: 126). Ayrıca bu modelde yer alan boyutların güçlü bir genetik temelini olduğu ve sadece davranışların kısa bir açıklaması olmayıp, bireyin düşünmesi, davranması ve tutarlı tarzda hissetmesini sağlayan genotipik eğilimler olduğu da kabul edilmektedir (Piedmont, 2013: 504).

Din psikolojisi alanında ilk dönemden itibaren dindarlık, maneviyat ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler araştırma konusu olmuştur. Nitekim, James, insan doğasının, dindarlığın farklı görünüşleri üzerindeki etkisine vurgu yapmış ve din ile kişiliğin temel görünüşleri üzerinde çalışmıştır (Türkyılmaz, 2008: 67). Yine Allport (2004: 32), kişiliğin bir yönü olan karakter ile dinin kökeni arasında ciddi bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Kirkpat-

rick (1999) ise kişilik psikolojisinin din ve maneviyatın doğal bir evi olduğunu ifade etmektedir. Kişiliğin (ve diğer yönleri olan mizaç ve karakterin¹) dini ya da manevi yönelimlerle ilişkisini ele alan çalışmalar dine karşı yatkınlığın insan doğasında var olduğunu iddia etmektedirler (Kirkpatrick, 1999: 921). Nitekim dindarlık ve maneviyat ile ilgili birçok farklı çalışma, manevi yapıların ömür boyu davranışsal etkileri olan genetik temelli bilişsel ve duyuşsal nitelikler olduğunu göstermektedir (Piedmont, 2013: 504).

Kişilik ile din ve maneviyat arasındaki ilişkileri ampirik olarak ele alan araştırmalar din psikolojisi alanında artış göstermektedir. Bu araştırmalarda en çok kullanılan modeller Eysenck'in Kişilik Modeli (PEN), MMPI kişilik Envanteri, Cloninger'in biyososyal modeli (Mizaç ve Karakter Envanteri) ve son zamanlarda yaygın bir şekilde kullanılan Beş Faktör Modeli'dir (Uysal, 2006; Piedmont, 2013). Bunların içinde özellikle *Beş Faktör Modeli*, kişilik ile dindarlık arasındaki ilişkilerin tespitinde en önemli yaklaşımlardan biri olarak ele alınmaktadır. Bu modelin içerdiği ayırıcı kişilik özellikleri ile dindarlık ilişkisi üzerine gelişen bir literatür bulunmaktadır. Beş faktör kişilik modelini kullanan bazı araştırmalarda dindarlıkla *Uyumluluk ve Sorumluluk* arasında pozitif ilişkiler çıkmaktadır (Mehmedeoğlu, 2006: 278-279). Bazı çalışmalarda fundamentalist dindarlık ile *Deneyime Açıklık* arasında negatif bir ilişki çıkarken, bazı çalışmalarda maneviyat ve açık/olgun dindarlık ile *Deneyime Açıklık* arasında olumlu ilişkiler çıkmaktadır (Saroglou, 2002). *Bu alandaki çalışmalarını değerlendiren* Piedmont (1999), din konusundaki bilimsel çalışmaların geliştirilmesinde *Beş Faktör Modelinin* önemli olduğunu, bu modelin yeni dindarlık ölçekleri geliştirilmesinde ve var olan ölçeklerin anlamını değerlendirmede ampirik bir referans noktası sunabileceğini belirtmektedir (akt., Emmons ve diğ. 2001). Yine Piedmont (2013) ayrıca dini ve manevi yapıların kişiliğin altıncı bir boyutunu teşkil edebileceğini belirtmekte ve bu yönde çalışmalar yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Görüldüğü üzere özellikle Batı'da kişilik ve dindarlık ilişkisini ele alan çok yönlü araştırmalar (Saroglou, 2002; Piedmont, 2013; Emmons, 2014) yapılmaktadır. Türkiye'de ise din psikolojisi alanda 2000'lerden önce bu alanda çok az sayıda çalışma (Uysal, 1996; Mehmedeoğlu, 1999; Gürses, 1999; Kötehne, 1999) varken son zamanlarda yeterli düzeyde olmasa bile kişilik ve dindarlık üzerinde yapılan ampirik çalışmalardaki artış dikkat çekmektedir.

¹ Kişilik ile sık sık birlikte kullanılan mizaç ve karakter kavramları kişiliğin farklı yönlerini oluşturmaktadır. Karakter, kişiliğin ahlaki yönünü temsil eder ve kişinin yaşadığı toplum içinde kazandığı ahlaki değer yargılarını benimsemesi sonucu geliştirdiği eğilim ve davranış kalıplarıdır. Kişiliğin diğer bir yönü olan mizaç kişiliğin duygusal yönüdür, mizaca insanın yaradılışı da denilebilir ve daha çok kalıtım ile belirlenmektedir. Kişinin, öfkeli, dışa dönük, içe dönük, neşeli, sıkılğan olması gibi özellikleri mizaç özellikleridir (Mehmedeoğlu, 2004: 47-49).

(Aygün, 2000; Apaydın, 2001; Akto, 2005; Karabulut, 2007; Türkyılmaz, 2008; Turan, 2009; Yüce, 2009; Gürses, 2010; Karabulut, 2010). Ancak özellikle beş faktör modeli ile dindarlık arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Kötehne, 1999; Uysal, 2006; Turan, 2009; Yüce, 2009; Ok, 2011).

Bu bağlamda ampirik bir araştırma olarak tasarlanan çalışmamızın konusu, gençlerin *kişilik özellikleri* ile *dindarlık düzeyleri* ve *dinsel eğilimleri* arasındaki ilişkidir. Bu çerçevede *“ilahiyat fakültesi öğrencilerinin kişilik özellikleri ile dindarlık düzeyleri ve dinsel eğilimleri arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim vardır?”* sorusu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada *ilahiyat fakültesi öğrencilerinin cinsiyete ve öğrenim görülen bölüme göre dindarlık düzeyleri, dinsel eğilimleri ve kişilik özelliklerinin farklılaşp farklılaşmadığı* soruları alt problemleri oluşturmaktadır.

Gençlik döneminde *kişilik özellikleri* ile *dindarlık* arasındaki ilişkileri tespit ve analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, *“kişiliğin bazı boyutları dindarlık ve dinsel eğilim ile ilişki içindedir, kişiliğin uyumluluk ve sorumluluk boyutları ile dindarlık ve dinsel eğilim arasında pozitif ilişkiler vardır”* şeklindeki hipotez test edilecektir.

Özellikle din eğitimi alan ve dindarlık düzeyinin ve dinsel eğiliminin yüksek olması beklenen bir grupta bu çalışmayı yapmak dindar gençlerin öne çıkan kişilik özelliklerini tespit etmek açısından önemlidir.

1. Yöntem

1.1. Evren ve Örneklem

Araştırma, 2013 bahar döneminde Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde (181 öğrenci) ve Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde (213 öğrenci) lisans öğrenimini görmekte olan toplam 394 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Tesadüfi örnekleme yolu ile seçilen grupta 104 (%26,4) erkek, 290 (%73,6) kız öğrenci bulunmaktadır. 71 (%18) öğrenci birinci sınıf, 205 (%52) öğrenci ikinci sınıf, 80 (%20,3) öğrenci üçüncü sınıf, 4 (%1) öğrenci dördüncü sınıf, 34 (%8,6) öğrenci de hazırlık sınıfında olduklarını belirtmiştir. Öğrencilerin 192’si (%48,7) birinci öğretim, 202’i (%51,3) ikinci öğretimdedir. Örneklemi oluşturan öğrencilerin yaşları 18 ile 32 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 21’dir. Araştırmaya katılanların %42,9’u (169 kişi) İlahiyat Bölümü, %57,1’i (225 öğrenci) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü öğrencisidir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama ve ölçme aracı olarak kullanılan anketin, ilk bölümünde demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf vb.) belirleyen

kişisel bilgi formuna yer verilmiştir. Kişilik özelliklerini ölçmek için *Beş Faktör Modeli'nin* kısa versiyonu (*NEO-FFI*) kullanılmıştır. Dindarlığı ölçmek için ise iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlar dini yaşantıyı birçok boyutu ile ölçen *Dindarlık Ölçeği* ve bireylerin dine hangi motivasyonlarla yöneldiğini ölçen *Dinsel Eğilim Ölçeği*dir.

1.2.1 Neo Beş Faktör Envanteri (*NEO-FFI*)

Araştırmamızda katılımcıların kişilik özelliklerini ölçmek için Costa ve McCrea tarafından geliştirilen ve Gülgöz (2002) tarafından uzun versiyonu (*NEO-PI-R*) Türkçe'ye standardize edilen Beş Faktör Modeli'nin kısa versiyonu (*NEO-FFI: NEO Five Factor Inventory*) kullanılmıştır. Beş Faktör Modeli kişilik ölçeğinin kısa versiyonu Türkçe'ye çevrilerek standardize edilmiştir (Kötehe, 1999) ve bu ölçek Türkiye'de başka çalışmalarda da kullanılmıştır (Turan, 2009; Uysal, 2006). Ölçeğin kısa versiyonu uzun versiyonu ile aynı özellikleri ölçebilme kabiliyetine sahiptir ve yapılan analizlerde ölçeğin kısa versiyonunun, orijinalinin %85'ni açıkladığı tespit edilmiştir (Gülgöz, 2002). *NEO-FFI* tarafından ölçülen beş temel kişilik özelliği şöyledir: *Nevrotiklik/Duygusal Dengesizlik* (Neuroticism), *Dışadönüklük* (Extraversion), *Açıklık/Deneyime Açıklık* (Openness to Experience), *Uyumluluk* (Agreeableness) ve *Sorumluluk* (Conscientiousness). *NEO-FFI*, her bir özelliği değerlendiren 12 maddeden (toplam 60 madde) oluşmaktadır ve 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin bu çalışma için cronbach alfa değerleri *Nevrotiklik* için ,783; *Dışadönüklük* için ,712; *Açıklık* için ,563; *Uyumluluk* için ,819; *Sorumluluk* için ,677 olarak hesaplanmıştır. Ölçeği oluşturan kişilik özellikleri ise kısaca şöyledir:

Nevrotiklik/Duygusal Dengesizlik Boyutu: *Nevrotiklik* ayrıca duygusal denge olarak da adlandırılır. *Nevrotiklik* boyutu, öfke, kaygı, depresyon, duygularda aşırı değişiklik, kızgınlık, suçluluk gibi olumsuz duygu durumlarını kolayca yaşama eğilimini ölçer. Temelde psikolojik rahatsızlık yaşamaya bir yatkınlık olarak görülebilecek normal bir kişilik boyutudur. *Nevrotiklik* düzeyi yüksek olan bireyler, düşük olanlara göre daha sık stres yaşarlar. *Nevrotiklik* düzeyi düşük olan insanlar sakin, rahat, soğukkanlı, iyi uyum göstermiş ve duygusal açıdan dengeli bireylerdir.

Dışadönüklük Boyutu: *Dışadönüklük*, farklı faktör analiz çalışmalarında şaşmaz bir şekilde kendini tekrar tekrar gösteren bir değişkendir. Bu boyutun bir ucunda *dışadönükler*, diğer ucunda ise *içedönükler* bulunur. *Dışadönükler* oldukça sosyal, enerjik, konuşkan, iyimser, sıcakkanlı ve girişken bireylerdir. Genellikle bu özellikleri göstermeyen *içedönükler*, asosyal ve enerjisi olmayan kişiler olarak değerlendirilmemelidirler. *İçedönükler* sadece soğuk değil çekingen; mutsuz, kötümser ya da izleyici değil bağımsız, uyuşuk değil ağır adımlı insanlardır.

Açıklık/Deneyime Açıklık Boyutu: *Açıklık*, kişilerarası ilişkilere açık olmaktan ziyade, içsel ve dışsal deneyimlere açık olmayı ifade eder. *Açıklık* boyutu yüksek çıkan kişiler, güçlü bir hayal gücüne ve zihinsel meraka sahip, çok yönlü düşünen, yeni görüşleri kabul etme isteği yüksek, gelenek dışı ve bağımsız düşüncelere eğilimli, otoriteyi sorgulayan bireylerdir. *Açıklık* boyutu düşük olan kişiler ise daha gelenekseldirler, muhafazakardırlar ve yeni şeyler yerine bilinenleri tercih ederler. Bu boyut içeriği en tartışmalı olandır ve literatürde bu boyutla ilgili olarak çelişik sonuçlar elde edilmiştir.

Uyumluluk Boyutu: *Uyumluluk* boyutunda yüksek puan alan kişiler yardımsever, güvenilir, sempatik, şefkatli, işbirliğini rekabete tercih eden, cömert bireylerdir. Bu boyutu düşük çıkanlar ise başkalarına düşmanca yaklaşan, kuşkulu, kavgayı göze alan, bencil, çıkarıcı insanlardır. Araştırmacılar *uyumlu* insanların, *uyumsuzlara* göre daha olumlu sosyal ilişkileri olduğunu ve daha az kavga yaşadıklarını göstermektedir. Bu boyutun ahlaki değerlerle kuvvetli ilişkisi olduğu görüşü hâkimdir.

Sorumluluk Boyutu: *Özdisiplin* ya da *Başarma İsteği* boyutu olarak da adlandırılan *Sorumluluk* boyutu yüksek çıkan bireyler düzenli, bir plan doğrultusunda hareket eden, kontrol ve disiplin sahibi, iradeli, kararlı kişilerdir. Bu boyutu düşük çıkanlar ise dikkatsiz, dikkati kolay dağılan ve güvenilmez kişilerdir (Burger, 2006: 253-255; Somer, 1998: 28-30).

1.2.2. Dindarlık Ölçeği

Katılımcıların dindarlık düzeylerini ölçmek için, daha önce Uysal'ın (1995) geliştirmiş olduğu "İslami Dindarlık Ölçeği" esas alınarak, Ayten (2009) tarafından kısaltılan ve geçerlik-güvenilirliği test edilen ölçek kullanılmıştır. Ayten'in (2009) yaptığı çalışma sonucunda ölçek, *inanç-etki* ve *ibadet-bilgi* boyutları olmak üzere iki alt faktörde toplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Ayten (2009) tarafından yapılan iç-tutarlılık analizi sonrasında ölçeğin genelinin ve alt boyutların iç tutarlılık katsayısını gösteren cronbach alfa değerleri sırasıyla şu şekildedir: *toplam dindarlık* için ,80; *inanç-etki* boyutu (fak-1) için ,743; *bilgi-ibadet* boyutu (fak-2) için ,742. Çalışmamızda yaptığımız iç tutarlılık analizine göre yeni Cronbach alfa değerleri *toplam dindarlık* için ,722; *inanç-etki* boyutu için ,697; *ibadet-bilgi* boyutu için ,697 olarak tespit edilmiştir. Ölçeği oluşturan boyutlar ve içerikleri ise kısaca şu şekildedir:

İnanç-etki boyutu, inançların bireyin başkalarıyla iyi geçinmesinde, yardımlaşma ve dürüst olma gibi toplum yanlısı davranışlarda bulunmasındaki etkisini ve sosyal problemleri çözmedeki rolünü kapsar. Bireylerin bu doğrultudaki tutum ve davranışlarının inançlarından ne derecede etkilendiğini ölçen bu boyut altı maddeden oluşmaktadır.

İbadet-bilgi boyutu, kişilerin namaz, oruç ve Kur'an okuma gibi temel ibadetlere devamlığı ve dini yaşam için sahip olduğu bilgi düzeyini ölçen dört maddeden oluşur.

Dindarlık ölçeği, 4'lü likert tipi bir ölçek formatındadır. Çalışmamızda, katılımcıların hem toplam dindarlık puanları hem de her bir alt ölçekten aldıkları puanlar ayrı ayrı hesaplanarak analizlerde her ikisi de kullanılmıştır. Aritmetik ortalamanın yüksek oluşu, o davranışın yüksek düzeyde görüldüğü anlamına gelmektedir.

1.2.3. Dinsel Eğilim Ölçeği

Özgün adı *Religious Orientation Scale* olan *Dindarlık Eğilimi Ölçeği*, Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilmiş olup din psikolojisi alanında en sık kullanılan dindarlık ölçme araçlarından biridir. Orijinalinde 20 madde ve iki faktör (iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık) olarak geliştirilen bu ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışması Kayıklık (2000) tarafından yapılmıştır. Kayıklık (2000), Türkçe'ye yaptığı uyarlama çalışmaları sonucunda tek faktörlü 10 maddelik bir ölçek elde etmiştir ve ölçeğin cronbach alfa güvenilirlik katsayısının ,78 olduğunu rapor etmiştir. Allport ve Ross (1967) ölçeğin maddelerini iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ölçekleri olarak iki alt ölçeğe ayırmışlarsa da yine aynı yazarlar bütün maddelerin tek bir ölçek olarak kullanılabilirliğini belirtmişlerdir (Kayıklık 2000: 247).

Dindarlık Eğilimi ölçeği 4'lü Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, *iç güdümlü dindarlık* eğilimini, düşük puanlar ise *dış güdümlü dindarlık* eğilimini göstermektedir. Çalışmamızda yaptığımız iç tutarlık analizine göre ölçeğin cronbach alfa değeri ,767 olarak hesaplanmıştır. Bireylerin dine hangi motivasyonlarla yöneldiğini ölçen *Dinsel Eğilim Ölçeğinin* özellikleri kısaca şöyledir:

İç güdümlü dindarlık, bireylerin inançlarını samimi, içten ve hiçbir çakara dayanmadan yaşadığı bir dindarlıktır. Yani dindarlık kendi içinde değerli görüldüğü için tercih edilmektedir.

Dış güdümlü dindarlık, insanların sosyal ilişkilerinde yalnız kalmamak gibi dini kişisel bir amaca yönelik olarak kullandıkları dindarlık biçimini ölçmek için hazırlanmış bir ölçektir. Burada din kendi başına değerli görüldüğü için değil kişinin çıkar sağlama emellerine hizmet etmesi için kullanılmaktadır. Allport'un (1967) anlayışına göre din, iç güdümlü dindarlar için amaç, dış güdümlü dindarlar için ise bir araçtır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın amacına ve problemlerine uygun olarak hazırlanan anket formu, 2012-2013 eğitim öğretim yılı bahar döneminde öğrencilere sınıf orta-

mında üniversite ve öğretim elemanlarından gerekli etik izinler alındıktan sonra uygulanmıştır. Uygulamanın sağlıklı olması amacıyla öğrencilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve araştırmaya gönüllü olan öğrencilere anket uygulanmıştır. Uygulama araştırmacılar tarafından yapılmış olup, uygulama süresi yaklaşık 20-30 dakika arasında değişmiştir.

Araştırmamızda 416 anket uygulanmış ancak bu anketlerden 22'si eksik ve yanlış doldurma nedeni ile değerlendirme dışı bırakılarak, 394 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Veri analizi, SPSS 20.00 paket programı yardımıyla yapılmıştır. Öncelikle araştırmaya katılan öğrencilerin betimleyici özelliklerini tasvir eden frekans dağılımları çıkartılmıştır. Sürekli değişken ile sükreksiz değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde bağımsız grup t-testi (Independent Samples t-testi), sürekli değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini belirlemede Pearson Korelasyon katsayıları (Pearson Correlation Coefficients) analizi kullanılmıştır.

2. Bulgular

Tablo 1: Örneklemin Ölçeklerden Aldıkları Aritmetik Ortalamalar

Ölçekler	N	M
İnanç&Etki*	394	3,75
İbadet&Bilgi*	394	3,30
Dindarlık Toplam*	394	3,57
Dinsel Eğilim*	394	3,38
Nevrotiklik**	394	3,11
Dışadönüklük**	394	3,38
Açıklık**	394	3,19
Uyumluluk**	394	3,72
Sorumluluk**	394	3,61

* 4'lü Likert tipi ölçek

** 5'li Likert tipi ölçek

Araştırma grubunun ölçeklerden aldıkları ortalama puanların bulunduğu Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların dindarlığın *inanç-etki* boyutunda (ort. 3,75) en yüksek ortalamayı aldıkları, *bilgi-ibadet* boyunda (ort. 3,30) ise en düşük ortalamayı aldıkları görülmektedir. *Dinsel eğilim* ortalama puanlarının 3,38 olması örneklemin iç güdümlü dindarlık eğiliminde olduğunu göstermektedir. Derecelendirmesi 1 ile 4 arasında değişen bir parametre dikkate alındığında, genel olarak katılımcıların dindarlığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Yine Tablo 1'e göre katılımcıların kişilik özel-

liklerini yansıtan ortalama puanlar incelendiğinde, en yüksek ortalamaya sahip kişilik özellikleri *Uyumluluk* (ort. 3,72) ve *Sorumluluk* (ort. 3,61) iken en düşük ortalama puan *Nevrotiklik* (ort. 3,11) boyutundadır.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkenine Göre Kişilik Özellikleri ve Dindarlık Düzeylerine İlişkin t-test Sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	N	M	SS	t	p
İnanç&Etki	Erkek	104	3,68	,441	-1,823	,071
	Kadın	290	3,77	,254		
İbadet&Bilgi	Erkek	104	3,14	,542	-3,586	,000
	Kadın	290	3,35	,409		
Dindarlık Toplam	Erkek	104	3,47	,422	-3,586	,003
	Kadın	290	3,60	,250		
Dinsel Eğilim	Erkek	104	3,28	,475	-2,812	,006
	Kadın	290	3,42	,358		
Nevrotiklik	Erkek	104	3,01	,608	-1,769	,078
	Kadın	290	3,14	,648		
Dışadönüklük	Erkek	104	3,36	,573	-,412	,680
	Kadın	290	3,39	,540		
Açıklık	Erkek	104	3,15	,501	-812	,417
	Kadın	290	3,20	,466		
Uyumluluk	Erkek	104	3,59	,512	-3,132	,002
	Kadın	290	3,77	,488		
Sorumluluk	Erkek	104	3,52	,591	-1,937	,054
	Kadın	290	3,65	,606		

Kişilik özellikleri ve dindarlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan t-test sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’ye göre *toplam dindarlıkta*, kadınların aldıkları ortalama puanlar (ort. 3,60) ile erkeklerin aldıkları ortalama puanlar (ort. 3,47) arasında, kadınlar lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır ($p < .05$). Buna göre, kadınların dindarlık düzeyleri, erkeklere göre daha yüksektir. *İnanç-etki* boyutunda anlamlı farklılık bulunmazken ($p > .05$); dindarlığın *ibadet-bilgi* boyutunda, her iki grup arasında kadınlar lehine anlamlı bir fark söz konusudur ($p < .01$). *Dinsel eğilim* açısından da yine ka-

dınlar ile erkekler arasında anlamlı farklılık görülmektedir ($p<.05$). Buna göre kadınlar, erkeklere göre daha fazla iç güdümlü dindar olma eğilimindedirler.

Kişilik Özellikleri açısından Tablo 2'deki bulgulara bakıldığında ise *Uyumluluk* boyutunda kadınların aldıkları ortalama puanların (ort. 3,77) erkeklerden (ort. 3,59) daha yüksek olduğu ve aradaki farkın anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir ($p<.05$). Diğer boyutlarda kadınlar daha yüksek ortalama puanlarına sahip olmakla birlikte aradaki farklılıklar anlamlı düzeyde değildir ($p>.05$).

Tablo 3: Bölüm Değişkenine Göre Kişilik Özellikleri ve Dindarlık Düzeylerine İlişkin t-test Sonuçları

Ölçekler	Bölüm	N	M	SS	t	p																																																																																					
İnanç&Etki	İlahiyat	169	3,77	,235	1,601	,110																																																																																					
	DKAB	225	3,73	,364			İbadet&Bilgi	İlahiyat	169	3,48	,307	-7,891	,000	DKAB	225	3,16	,501	Dindarlık Toplam	İlahiyat	169	3,66	,210	5,539	,000	DKAB	225	3,50	,354	Dinsel Eğilim	İlahiyat	169	3,52	,308	6,299	,000	DKAB	225	3,28	,426	Nevrotiklik	İlahiyat	169	3,11	,633	,175	,861	DKAB	225	3,10	,646	Dışadönüklük	İlahiyat	169	3,38	,562	,066	,947	DKAB	225	3,38	,539	Açıklık	İlahiyat	169	3,21	,456	,985	,325	DKAB	225	3,17	,489	Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223	DKAB	225	3,69	,502	Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB
İbadet&Bilgi	İlahiyat	169	3,48	,307	-7,891	,000																																																																																					
	DKAB	225	3,16	,501			Dindarlık Toplam	İlahiyat	169	3,66	,210	5,539	,000	DKAB	225	3,50	,354	Dinsel Eğilim	İlahiyat	169	3,52	,308	6,299	,000	DKAB	225	3,28	,426	Nevrotiklik	İlahiyat	169	3,11	,633	,175	,861	DKAB	225	3,10	,646	Dışadönüklük	İlahiyat	169	3,38	,562	,066	,947	DKAB	225	3,38	,539	Açıklık	İlahiyat	169	3,21	,456	,985	,325	DKAB	225	3,17	,489	Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223	DKAB	225	3,69	,502	Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB	225	3,64	,630								
Dindarlık Toplam	İlahiyat	169	3,66	,210	5,539	,000																																																																																					
	DKAB	225	3,50	,354			Dinsel Eğilim	İlahiyat	169	3,52	,308	6,299	,000	DKAB	225	3,28	,426	Nevrotiklik	İlahiyat	169	3,11	,633	,175	,861	DKAB	225	3,10	,646	Dışadönüklük	İlahiyat	169	3,38	,562	,066	,947	DKAB	225	3,38	,539	Açıklık	İlahiyat	169	3,21	,456	,985	,325	DKAB	225	3,17	,489	Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223	DKAB	225	3,69	,502	Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB	225	3,64	,630																			
Dinsel Eğilim	İlahiyat	169	3,52	,308	6,299	,000																																																																																					
	DKAB	225	3,28	,426			Nevrotiklik	İlahiyat	169	3,11	,633	,175	,861	DKAB	225	3,10	,646	Dışadönüklük	İlahiyat	169	3,38	,562	,066	,947	DKAB	225	3,38	,539	Açıklık	İlahiyat	169	3,21	,456	,985	,325	DKAB	225	3,17	,489	Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223	DKAB	225	3,69	,502	Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB	225	3,64	,630																														
Nevrotiklik	İlahiyat	169	3,11	,633	,175	,861																																																																																					
	DKAB	225	3,10	,646			Dışadönüklük	İlahiyat	169	3,38	,562	,066	,947	DKAB	225	3,38	,539	Açıklık	İlahiyat	169	3,21	,456	,985	,325	DKAB	225	3,17	,489	Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223	DKAB	225	3,69	,502	Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB	225	3,64	,630																																									
Dışadönüklük	İlahiyat	169	3,38	,562	,066	,947																																																																																					
	DKAB	225	3,38	,539			Açıklık	İlahiyat	169	3,21	,456	,985	,325	DKAB	225	3,17	,489	Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223	DKAB	225	3,69	,502	Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB	225	3,64	,630																																																				
Açıklık	İlahiyat	169	3,21	,456	,985	,325																																																																																					
	DKAB	225	3,17	,489			Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223	DKAB	225	3,69	,502	Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB	225	3,64	,630																																																															
Uyumluluk	İlahiyat	169	3,76	,496	1,220	,223																																																																																					
	DKAB	225	3,69	,502			Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407	DKAB	225	3,64	,630																																																																										
Sorumluluk	İlahiyat	169	3,59	,569	-,830	,407																																																																																					
	DKAB	225	3,64	,630																																																																																							

Kişilik özellikleri ve dindarlık düzeylerinin öğrenim görülen bölüme göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan t-test

sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'e göre dindarlığın *inanç-etki* boyutunda bölümlere göre anlamlı farklılık bulunmazken ($p>.05$); dindarlığın *ibadet-bilgi* boyutunda ve *toplam dindarlık* puanlarında her iki grup arasında ilahiyat öğrencileri lehine anlamlı bir fark söz konusudur ($p<.01$). Buna göre, ilahiyat öğrencilerinin dindarlık düzeyleri, DKAB öğrencilerine göre daha yüksektir. *Dinsel eğilim* açısından da yine ilahiyat öğrencileri ile DKAB öğrencileri arasında anlamlı farklılık görülmektedir ($p<.01$). Buna göre ilahiyat öğrencileri, DKAB öğrencilerine göre daha fazla iç güdümlü dindar olma eğilimindedirler.

Kişilik özellikleri açısından Tablo 3'teki bulgulara bakıldığında İlahiyat bölümü ve DKAB bölümü öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>.05$).

Tablo 4: Kişilik Özellikleri, Dindarlık ve Dinsel Eğilim Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Ölçekler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. İnanç&Etki	1	,393**	,841**	,505**	-,145**	,159**	,019	,245**	,301**
2. İbadet&Bilgi		1	,828**	,430**	-,123*	,067	-,019	,271**	,204**
3. Dindarlık T.			1	,561**	-,161**	,137**	,000	,309**	,303**
4. Dinsel Eğilim				1	-,057	,064	-,053	,259**	,285**
5. Nevrotiklik					1	-,411**	-,040	-,287**	-,328**
6. Dışadönüklük						1	,184**	,225**	,284**
7. Açıklık							1	,134**	,025
8. Uyumluluk								1	,348**
9. Sorumluluk									1

* $p<.05$ ** $p<.01$

Tablo 4'te *kişilik özellikleri* ile *dindarlık* ve *dinsel eğilim* puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 4'e genel bir baktığımızda kişilik özellikleri ile dindarlık boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu görmekteyiz. Analiz sonuçlarına göre kişiliğin *Nevrotiklik* boyutu, *inanç-etki* ($r=-,145$; $p<.01$), *ibadet-bilgi* ($r=-,123$; $p<.05$) ve *dindarlık toplam* ($r=-,161$; $p<.01$) ile düşük düzeyde negatif bir ilişkiye sahipken *dinsel eğilim* ($r=-,057$; $p>.05$) ile ilişkili bulunamamıştır. Diğer bir ifadeyle, bireylerin dindarlık düzeyi (*inanç-etki*, *ibadet-bilgi*, *toplam dindarlık*) puanları arttıkça kişiliğin nevroitiklik boyutuna ilişkin puanları düşmektedir. Kişiliğin *Dışadönüklük* boyutu, *inanç-etki* ($r=,159$; $p<.01$) ve *dindarlık toplam* ($r=,137$; $p<.01$) ile düşük düzeyde pozitif bir ilişkiye sahipken dindarlığın *ibadet-bilgi* boyutu ($r=,067$; $p>.05$) ve *dinsel eğilim* ($r=,064$; $p>.05$) ile ilişkili bulunamamıştır. Yapılan analizlerde, kişiliğin *Deneyime Açıklık* boyutu ile dindarlığın herhangi bir

boyutu ve *dinsel eğilim* ile ilişkili bulunamamıştır ($p>.05$). Tablo 4'e göre kişiliğin *Uyumluluk* ve *Sorumluluk* boyutları tüm dindarlık boyutları ile pozitif bir ilişkiye sahiptir ($p<.01$). Yani, kişiliğin *Uyumluluk* boyutu, *inanç-etki* ($r=245$; $p<.01$), *ibadet-bilgi* ($r=271$; $p<.01$), *dindarlık toplam* ($r=309$; $p<.01$) ve *dinsel eğilim* ($r=259$; $p<.01$) ile anlamlı pozitif bir ilişkiye sahiptir. Ayrıca yine kişiliğin *Sorumluluk* boyutu, *inanç-etki* ($r=301$; $p<.01$), *ibadet-bilgi* ($r=204$; $p<.01$), *dindarlık toplam* ($r=303$; $p<.01$) ve *dinsel eğilim* ($r=285$; $p<.01$) ile anlamlı pozitif bir ilişkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle kişiliğin *Uyumluluk* ve *Sorumluluk* boyutundan bireylerin aldığı puan yükseldikçe dindarlık düzeylerine ilişkin puanlar da yükselmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, *kişilik özellikleri* ile *dindarlık* ve *dinsel eğilim* arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ayrıca *kişilik özellikleri* ve *dindarlık* puanlarının cinsiyet ve öğrenim görülen bölüme göre farklılaşp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Öncelikle ölçeklerden alınan ortalama puanlar değerlendirildiğinde genel olarak katılımcıların dindarlığının yüksek olduğu ve katılımcıların *iç güdümlü dindarlık* eğiliminin yüksek olduğu görülmüştür. Örneklemimizin aldığı eğitim göz önünde bulundurulduğunda bu beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine katılımcıların kişilik özelliklerini yansıtan ortalama puanlar incelendiğinde, en yüksek ortalama puan *Nevrotiklik/Duyusal Dengesizlik* boyutundadır. Dolayısıyla, din eğitimi alan ve dindarlık düzeyleri yüksek olan katılımcılarımızın öne çıkan kişilik özellikleri *Uyumluluk* ve *Sorumluluktur*.

Araştırmamızın bir diğer bulgusuna göre, *dindarlık* ve *kişilik özellikleri* bazı boyutlarda cinsiyete göre farklılık göstermiştir. Öncelikle dindarlık ve cinsiyet açısından bulgulara bakacak olursak kadınların toplam dindarlık düzeyleri, erkeklere göre daha yüksektir. Dindarlığın *inanç-etki* boyutunda kadınlarla erkekler arasında bir farklılık bulunmazken; dindarlığın *ibadet-bilgi* boyutunda, her iki grup arasında kadınlar lehine anlamlı bir fark söz konusudur. *Dinsel eğilim* açısından da yine kadınlar ile erkekler arasında kadınlar lehine anlamlı farklılık görülmektedir. Buna göre kadınlar, erkeklere göre daha fazla *iç güdümlü dindar olma* eğilimindedirler.

Literatürde, cinsiyet faktörü, dindarlık düzeyini etkileyen değişkenlerden biri olarak ele alınmaktadır. Batı'da yapılan çalışmaların sonuçları, genellikle kadınların erkeklerden daha dindar olduklarını ortaya koymaktadır. Türkiye'de ise kadınların mı erkeklerin mi daha dindar olduklarına dair kesin bir

cevap verilememektedir (Atalay, 2005: 202). Bu konuda, gençler üzerine yapılan çalışmalarda da farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Bazı çalışmalarda dindarlıkla cinsiyet faktörü arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememişken (Şahin, 1999: 104; Atalay, 2005: 208); bazı çalışmalarda ise kadınların erkeklerden daha dindar olduklarına dair bulgular elde edilmiştir (Yapıcı, 2007: 301). Ancak bazı araştırmalarda erkeklerin dindarlık puanlarının kadınların dindarlık puanlarından yüksek olduğu görülmüştür. (Kula, 2001: 151; Onay, 2004: 103). Yapıcı (2012), bu konu ile ilgili yapmış olduğu meta-analiz çalışmasının sonucunda Türk toplumunda kadınların erkeklerden kısmen daha dindar olduğunu belirtmekte, ancak bu durumun cinsiyet farklılıklarından mı, yoksa başka faktörlerden mi beslendiği meselesinin belirsizliğini koruduğunu ifade etmektedir. Bizim çalışmamızın sonuçları da meta-analiz çalışmasının sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Cinsiyete göre kişilik özellikleri arasındaki farklılıklara baktığımızda kadınların erkeklere göre *Uyumluluk* düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Çalışmamızda kadınların dindarlık düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu göz önüne alınırsa, özellikle *Uyumluluk* boyunda böyle bir farklılık dikkate değerdir.

Kişiliğin diğer boyutlarında kadınların ortalama puanları erkeklerden fazla olsa bile aradaki farklılıklar anlamlı düzeyde değildir. Literatüre bakıldığında bu konuyla ilgili farklı sonuçlar görülmektedir. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda *Açıklık* ve *Sorumluluk* boyutunda kadınların puanları erkeklerden daha yüksekken (Kurt, 2001; Kötehe, 1999; Ekşi, 2004), bazı çalışmalarda kadınlar *Nevrotiklik* boyutunda (Gülgöz, 2002; Tatlıoğlu, 2014; Yüce, 2009) yüksek puan almışlardır. Turan’ın (2009) öğretmenler üzerine yaptığı çalışmada ise erkekler kadınlardan daha *Nevrotik* ve daha *Uyumlu* çıkmıştır. Buna karşın aynı çalışmada kadınlar daha *Dışadönük* ve *Sorumlu* çıkmışlardır. Bütün bu farklı sonuçların örneklem grupları arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir.

Kişilik özellikleri ve dindarlık düzeylerinin öğrenim görülen bölümle ilişkisi ile ilgili olarak yapılan analizlerde gruplar arasında kişilik özellikleri açısından herhangi bir farklılık oluşmazken dindarlık puanları bölüme göre farklılaşmıştır. Buna göre, İlahiyat öğrencilerinin dindarlık düzeyleri (dindarlığın *ibadet-bilgi* boyutunda ve *toplam dindarlıkta*) DKAB öğrencilerine göre daha yüksektir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre ilahiyat öğrencileri, DKAB öğrencilerine göre daha fazla iç güdümlü dindar olma eğilimindedirler. Her ne kadar İlahiyat öğrencileri DKAB öğrencilerine göre daha dindar çıkmış olsalar da ortalama puanlar dikkate alındığında her iki bölüm öğrencilerinin dindarlık düzeyleri yüksektir. Ancak aradaki bu farklılık İlahiyat ve

DKAB öğrencilerinin eğitim programları arasındaki farklılıklardan ve gelen öğrencilerin önceki lise eğitimi ile de ilişkili olabilir. İlahiyat bölümünü daha çok İmam Hatip öğrencileri tercih ederken DKAB bölümünü farklı liselerden mezun öğrenciler de tercih etmektedir.

Araştırmada *kişilik özelliklerinin bazı boyutları ile dindarlık ve dinsel eğilim* arasındaki anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kişiliğin *Nevrotiklik* boyutu, *inanç-etki*, *ibadet-bilgi* ve *dindarlık toplam* ile düşük düzeyde negatif bir ilişkiye sahipken *dinsel eğilim* ile ilişkili değildir. Kişiliğin *Dışadönüklük* boyutu, *inanç-etki* ve *dindarlık toplam* ile düşük düzeyde pozitif bir ilişkiye sahipken; dindarlığın *ibadet-bilgi* boyutu ve *dinsel eğilim* ile ilişkili bulunamamıştır. Kişiliğin *Açıklık* boyutu ile *dindarlığın* herhangi bir boyutu ve *dinsel eğilim* arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Kişiliğin *Uyumluluk* ve *Sorumluluk* boyutları tüm dindarlık boyutları ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Yani, kişiliğin *Uyumluluk* ve *Sorumluluk* boyutu, *inanç-etki*, *ibadet-bilgi*, *dindarlık toplam* ve *dinsel eğilim* ile anlamlı pozitif bir ilişkiye sahiptir.

Tablo 5: Dindarlık, Maneviyat ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki (2000'den sonra)*

	Pozitif	Negatif	İlişki Yok	Araştırma Sayısı
Psikotizm	%0	%84	%11	19
Duygusal Dengesizlik	%9	%24	%61	54
Dışadönüklük	%38	%6	%54	50
Deneyime Açıklık	%42	%12	%38	26
Sorumluluk	%63	%3	%30	30
Uyumluluk	%87	%0	%7	30
İşbirlikçilik	%100	%0	%0	4
Düşmanlık	%11	%67	%22	27
Suçluluk Hissetmeye Eğilim	%55	%27	%9	11

*Koenig ve diğ, (2012: 281)

Bulguları genel olarak değerlendirdiğimizde çalışmamızın ana tezinin desteklendiğini söyleyebiliriz. Buna göre, *kişilik özellikleri ile dindarlık düzeyleri ve dinsel eğilim* arasında çeşitli ilişkiler söz konusudur ve bu ilişkiler kısmen önceki çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedirler. Özellikle yurt dışında yapılan meta-analiz çalışmaları bize karşılaştırma yapma imkânı sunmaktadır. Tablo 5'te görüleceği üzere yurt dışında 2000 yılından sonra *dindarlık, maneviyyat ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler* üzerine yapılan araştırmaların sonuçları verilmiştir (Koenig ve diğ. 2012: 281). Tablo 5'te özellikle *Uyumluluk* ve *Sorumluluk* boyutları ile dindarlık ve maneviyyat ara-

sındaki olumlu ilişki ve Psicotizm ile olan negatif ilişki dikkat çekmektedir. Ayrıca *Dışadönüklük*le olan belli düzeyde bir ilişkinin varlığı da önemlidir. Piedmont (2013) da bu konu ile ilgili araştırmaları incelediği çalışmasında benzer sonuçlar elde etmiştir. Piedmont (2013: 519) genel olarak dini davranışları *Uyumluluk* ve *Sorumluluk* ile ilişkili olarak değerlendirirken, manevi ölçeklerin *Açıklık* ve *Uyumluluk* ile ilişkili göründüğünü ifade etmektedir. Ona göre bu durum, dindarlığın ve maneviyatın ortak bir şeyi, başkalarına karşı şefkatli bir tutumu paylaştığı görüşünü destekler. Bütün bu ilişkileri dikkate alarak Piedmont (2013), dini ve manevi yapıların kişiliğin altıncı bir boyutunu teşkil edebileceğini belirtmekte ve bu yönde çalışmalar yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Ülkemizde Uysal'ın (1996) yaptığı çalışmada, dindar grubun öne çıkan özellikleri uyarlık, sebat, şefkat, kendini suçlama ve düzen olarak öne çıkmıştır. Yine Mehmedoğlu'nun (2004), çalışmasında dindar grubun öne çıkan özellikleri şefkat ve uyarlık olarak tespit edilmiştir. Mehmedoğlu (2004), dindar grubun genel olarak yardım edici, affedici, iyiliksever, alçakgönüllü ve sabırlı özellikler gösterdiğini ifade etmekte ve bu durumun dindarların dini ve sosyal normlara uygun davranışlar sergiledikleri, dindarlıklarının hem kendileriyle hem de toplum ile barışık olmalarında önemli bir rol oynadığı şeklinde yorumlanabileceğini belirtmektedir. Bu araştırmaların yanı sıra ülkemizde *Beş Faktör Modeli* kullanılarak yapılan tüm çalışmalarda kişiliğin *Sorumluluk* boyutu ile dindarlık arasında ilişki çıkmaktadır (Kötehne, 1999; Uysal, 2006; Turan, 2009; Yüce, 2009; Ok, 2011); bunun yanında bu çalışmaların bir kısmında *Uyumlulukla* da pozitif ilişkiler tespit edilmiştir (Kötehne, 1999; Yüce, 2009; Ok, 2011). Bütün bu sonuçlar dikkate alındığında kişilik özellikleri ile dindarlık arasındaki ilişki ve etkileşimler bakımından, çalışmamızda benzer sonuçların elde edildiği söylenebilir. Çalışmamızda dindarlık düzeyleri yüksek olan katılımcılarımızın öne çıkan kişilik özellikleri *Uyumluluk* ve *Sorumluluk* olarak tespit edilmişti ve dindarlık ile aralarında pozitif anlamlı ilişkiler çıkmıştı. Bu durum çalışmanın hipotezinin desteklendiğini göstermektedir.

Araştırmamızda insanların hayatında önemli bir yer tutan din olgusu ile kişilik arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Ancak daha farklı ve geniş bir örneklemede hem dini yönelimlerin hem de maneviyatın, kişilik özellikleri ile etkileşimini ele alacak çalışmalar yapmak bu iki olgu arasındaki etkileşimlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca bu alanda yapılan çalışmalar hem din psikolojisi hem kişilik psikolojisi hem de davranış genetiği alanlarına da katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akto, A. (2005). *Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Allport, G. W., & Ross, J. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality And Social Psychology*, 5 (4), 432-443.
- Allport, G. (2004). *Birey ve Dini*. Bilal Sambur (Çev.). Ankara: Elis.
- Apaydın, H. (2001). *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Atalay, T. (2005). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*. İstanbul: DEM.
- Atkinson, R. L., R. C. Atkinson, E. R. Hilgard (1995). *Psikolojiye Giriş I-II*. Kemal Atakay ve diğ. (Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aygün, A. (2000). *Kişilik Psikolojisi ve Dindarlık*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ayten, A (2009). *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (Çev.). İstanbul: Kaknüs.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İnsan ve Davranış: Psikolojinin Temel Kavramları*. 9. Basım. İstanbul: Remzi.
- Ekşi, H. (2004). Kişilik ve Başaçıkma: Başaçıkma Tarzlarının Durumsal ve Eğimsel Boyutları Üzerine Çok Yönlü Bir Araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4 (1), 81-98.
- Emmons, R. A (2014). Kişilik ve Din. Çev. Gülüşan Göcen. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 165-187.
- Emmons, R. A. ve Paloutzion, R. F. (2001). Din Psikolojisi. Ali Ayten (Çev.), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 105-124.
- Erten, Y. (2000). Kişilik Bozukluklarına İçedönüklük-Dışadönüklük Açısından Bir Bakış. *Kişilik ve Psikoterapi Yazuları: Salı Toplantıları Kitabı* (içinde 25-47). Nurban Eren ve diğ (Ed.). İstanbul: Alan.
- Gülgöz, S. (2002). Five-Factor Model and NEO-PI-R in Turkey. *The Five-Factor Model of Personality Across Cultures* (içinde 175-195). McCrae and Jüri Allik (Ed.). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Gürses, İ. (1999). *Çağdaş kişilik Teorileri ve İslami Kişilik Modelinin Karşılaştırılması* (Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve Kişilik*. Bursa: Emin.
- Karabulut, F. M. (2010). *Gençlik ve Din: Kur'an Kursu Öğrencilerinde Kişilik Gelişmesi Üzerine Bir Din Psikolojisi Araştırması (Kayseri/Develi Örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karabulut, Y. (2007). *Yeni Kişilik Teorisi Enegram ve Din Psikolojisi Açısından Kullanım Alanları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kayıklık, H. (2000). *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Kirkpatrick, L. A. (1999). Toward an Evolutionary Psychology of Religion and Personality. *Journal of Personality*, 67 (6).
- Koenig, H. G ve diğ. (2012). *Handbook of Religion and Health*. Second Edition. USA: Oxford University Press.
- Kötehne, G. (1999). *Religious Orientation and Personality*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kula, N. (2001). *Kimlik ve Din: Ergenler Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Ayışığı.
- Kurt, E. (2001). *Effects of Religiosity, Personality Traits and Social Responsibility Attitudes on Nonspontaneous Helping Behavior in a Natural Disaster*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in Adulthood*. New York: The Guilford.
- Mehmedeoğlu, A. U. (1999). *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İstanbul Örneği)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mehmedeoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din (Dindarlık Düzeyi İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma)*. İstanbul: Dem.
- Mehmedeoğlu, A. U. (2006). Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamında Dindarlık ve Kişilik. *Dindarlığın Sosyo Psikolojisi* (içinde 259–288). Ünver Günay & Celaeddin Çelik (Ed.). Adana: Karahan.
- Ok, Ü. (2011). Five Factors of Personality and Religiosity: A Turkish Sample. *Uluslararası Din Psikolojisi Konferansı (IAPR) Bildiri*. 21-24 Ağustos 2011, İtalya.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Piedmont, R. L. (2013). Dini ve Manevi Yapıları Anlamada Kişiliğin Rolü. Burcu Gören (Çev.). *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları* (içinde 295-341). R. F. Paoutzian & C. L. Park. (Ed.) Ankara: Phoenix.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: a meta-analytic Review. *Personality and Individual Differences*, 32, 15-25.
- Saroglou, V. (2000). Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika'da Yapılan Yeni İncelemeler. Veysel Uysal (Çev.). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 123-144.
- Somer, O. (1998). Türkçe'de Kişilik Özelliği Tanımlayan Sıfatların Yapısı ve Beş Faktör Modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13 (42), 17–32.
- Somer, O., M. Korkmaz, A. Tatar (2002). Beş Faktör Kişilik Envanterinin Geliştirilmesi-I: Ölçek Ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 21–33.
- Şahin, A. (1999). *İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tatlıhoğlu, K. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramı'na Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7 (17), 939-971.
- Turan, Y. (2009). *Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türkyılmaz, N. (2008). *Davranış Genetiği Bağlamında Dini ve Manevi Eğilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Uysal, V. (1995). İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma. *İslami Araştırmalar*, 8 (3-4), 263-271.
- Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: M.Ü.İ.F. Vakfı.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: DEM.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan.
- Yapıcı, A. (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 1-34.
- Yüce, F. (2009). *Gençlerde Dindarlık ve Kişilik Özellikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.